

PROPOSTA DE CLASIFICACIÓN PARA A MOTIVACIÓN LINGÜÍSTICA

Martín Luna Pérez¹

Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades

martin.luna.perez@gmail.com

Resumo: Este artigo examina o concepto de motivación lingüística e propón un sistema de clasificación fundamentado nas relacións entre os compoñentes do signo lingüístico. A través dunha revisión da evolución histórica do concepto nos autores máis relevantes, establécense as bases para comprender como os signos lingüísticos se relacionan coas súas formas, significados e coa realidade extralingüística que representan. A partir desta análise, propónse un sistema de clasificación que distingue entre tipos de motivacións intralingüísticas, orixinadas no seo do sistema lingüístico, e de motivacións extralingüísticas, xurdidas no proceso de creación e modificación dos signos. Esta clasificación ilústrase con exemplos de fenómenos como a polisemia e a onomatopea, que revelan a complexidade das relacións semióticas. O obxectivo desta proposta é establecer un marco teórico sólido para futuras investigacións sobre a motivación lingüística, así como asentar as bases para a súa aplicación na cartografía motivacional.

Palabras chave: motivación, arbitrariedade, extralingüístico, intralingüístico, clasificación.

Title: Classification proposal for linguistic motivation.

Abstract: This article explores the concept of linguistic motivation, proposing a classification system based on the relationships between the components of the linguistic sign. By examining the concept's historical evolution through key authors, we establish a foundation for understanding how linguistic signs relate to their

1 Co apoio do Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades da Secretaría Xeral de Política Lingüística da Consellería de Cultura, Educación, Formación Profesional e Universidades da Xunta de Galicia.

meanings, signifiers and the external reality they represent. This analysis leads to a proposed classification system distinguishing between intralinguistic motivations (originating within the language system) and extralinguistic motivations (arising during sign creation and modification). We illustrate this classification through examples such as polysemy and onomatopoeia, revealing the complexity of semiotic relationships. The aim of this proposal is to establish a robust theoretical framework for future research on linguistic motivation and to pave the way for its application in motivational mapping.

Key words: motivation, arbitrariness, extralinguistic, intralinguistic, classification.

1. Presentación

O concepto de motivación lingüística vén de vello. Xa na antiga Grecia existía unha discusión sobre a natureza da linguaxe, que enfrontaba aqueles que defendían a existencia dunha relación intrínseca entre o son e o sentido das palabras con aqueles que consideraban que o que primaba era o consenso social, e que era precisamente isto o que posibilitaba a comunicación (García Manga 2012).

A cuestión seguiu vixente durante a Idade Media, nun tempo en que os académicos debatían, entre outras cousas, sobre a regularidade das linguas e sobre conceptos como a polisemia e o seu encaixe nunha realidade que, a priori, se consideraba que debía ser regular. Tíñase unha percepción practicamente mecanicista da lingua (García Manga 2012).

Non sería ata finais do século XIX e comezos do XX, cando Ferdinand de Saussure, no seu tratamento da semiótica, puxo sobre a mesa a noción de arbitrariedade e motivación do signo lingüístico. Estes conceptos foron amplamente utilizados, pero non se afondou o suficiente sobre o seu funcionamento na lingua. Os estudos sobre a motivación do signo son relativamente novidosos, con moitas cuestións aínda pendentes de analizar, e que as ciencias modernas consideran cuestións transversais que deben tratarse co auxilio da neurolingüística e da socioloxía.

Un dos lingüistas modernos que dedicou parte do seu traballo ao estudo da motivación foi o italiano Mario Alinei. Pese a ser principalmente un dialectólogo, Alinei realizou diversos estudos sobre este tema e mesmo chegou a realizar unha proposta para uns principios básicos da teoría motivacional (Alinei 1997).

Seguindo a súa liña argumental a favor de considerar o campo das motivacións como unha área propia definida e diferenciada dentro da lingüística, Alinei, como bo dialectólogo, promoveu tamén a cartografía motivacional, para plasmar as diversas motivacións ás que responden as denominacións dun concepto sobre un mapa que mostra a área ou os puntos xeográficos en que existe cada motivación. A análise da distribución xeográfica das motivacións permitíralle tirar conclusións de moi diverso tipo. Cando na década dos 70 do século pasado se puxo en marcha o *Atlas Linguarum Europae* (ALE), un proxecto patrocinado pola UNESCO que pretendía dar conta do *continuum* lingüístico de todo o continente europeo, defendeu a importancia de adoptar na elaboración deste atlas unha metodoloxía motivacional, xa que o estudo das motivacións botaría luz sobre primitivas unidades culturais que desapareceron ao longo da historia. Co decorrer do proxecto, comezouse a traballar neste enfoque motivacional, mais nunca se chegou a seguir un criterio ben definido e sistemático. A esta falta de sistematicidade na organización e no tratamento dos datos no conxunto da obra contribuíu, sen dúbida, o feito de que estemos diante dun proxecto colectivo, no que participa un número moi amplo de investigadores de distintos ámbitos territoriais e con distintas tradicións, que non é fácil coordinar.

A metodoloxía motivacional foi adoptada tamén polo *Atlas Linguistique Roman* (ALiR), proxecto que naceu no seo do ALE e que se centra na variedade dialectal das linguas románicas.

Este traballo pretende modestamente contribuír ao establecemento dunha clasificación inicial dos distintos tipos de motivación para artellar e unificar a información existente neste aspecto no ALiR. Con todo, queremos deixar claro que o que se suxire aquí é unha proposta, que deberá enriquecerse con outras achegas e revisarse segundo se expandan ou evolucionen os estudos nesta área.

2. O concepto de motivación

2.1. Fundamento lingüístico

Para entender a nosa análise e a nosa proposta pódenos axudar o esquema de Olostiak (Ilustración 1), que comentaremos brevemente:

Ilustración 1. Olostiak 2019.

Neste esquema o primeiro que destaca é a clara separación entre a esfera extralingüística, é dicir, aqueles elementos que non están dentro do sistema lingüístico, pero que inciden nel, e a intralingüística, na que se inclúen os que están, pola súa natureza, dentro do sistema. Cómpre sinalar que, aínda que exista esta diferenciación, moitos dos seus elementos, sexan dunha esfera ou doutra, están intimamente relacionados (cfr., por exemplo, a relación que se dá entre os compoñentes do signo lingüístico —esfera da linguaxe— e o referente —esfera extralingüística—, ou entre o significado que forma parte do signo lingüístico e os elementos extralingüísticos, como os falantes ou a sociedade na que se usa). É, polo tanto, un modelo que presenta unha visión bilateral da realidade, parafraseando o propio Olostiak (2019).

Nesta concepción, o elemento central do esquema é o signo lingüístico, baseado no esquema do signo como triángulo semiótico (Ogden e Richards 1923), composto por tres partes principais, aquí denominadas forma, significado e referente. Este triángulo pode relacionarse con outros triángulos cos que comparte elementos.

Na imaxe que se presenta a continuación pódese observar un caso de polisemia, na cal a forma é compartida por dous signos, mais con referentes diferentes (Ilustración 2).

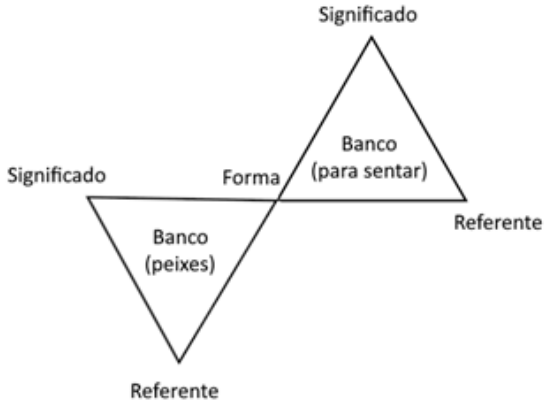

Ilustración 2. Creación propia

Outro exemplo de relación semiótica, presente máis abaixo, serían dous signos, co mesmo referente, o mesmo significado, pero diferentes formas. Este fenómeno dáse particularmente, aínda que non en exclusiva, no campo da terminoloxía (Ilustración 3).

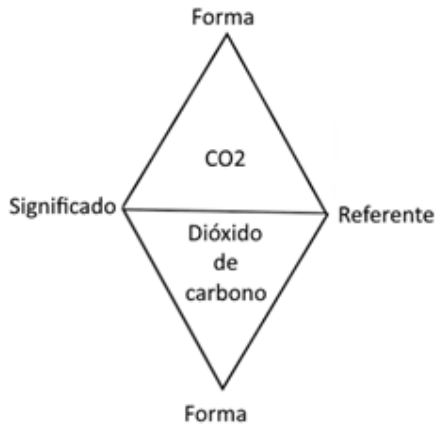

Ilustración 3. ▷
Creación propia

Podemos ver, entón, que o esquema triangular do signo lingüístico pode presentar varios niveis e relacións entre as partes.

Seguindo co esquema de Olostiak, o significado e a forma estarían nunha relación intralexemática, posto que ambos os elementos operan dentro da unidade léxica. Estes dous, á vez, relaciónanse cun elemento exterior, sexa como realidade física —como unha mesa ou a choiva— ou como percepción —un sentimento, como o amor ou a ira— ou mesmo categorizacións —tempos verbais, accións—, que a priori existen fóra da esfera lingüística e que denominamos referente. Pese a que a cuestión da diferenza entre lingua e cognición é un tema moi debatido, para este traballo asumiremos unha das posicións máis defendidas pola lingüística cognitiva moderna: a lingua está intimamente relacionada coa cognición, e é unha ferramenta crítica para esta, pero ambas as dúas constitúen elementos diferenciados. Un exemplo disto é a noción de concepto como elemento que transcende a esfera lingüística (Kostina 2010). Tendo isto en conta e volvendo ao esquema, entre este referente e o significado existe unha relación paralexemática, é dicir, unha relación entre o elemento externo e os trazos que o definen e que están contidos na dita forma. É, amais, unha relación obrigatoria a que se dá entre significado e referente, mais non coa forma. Isto é así porque podemos percibir un referente, asignarlle un significado, mais non unha forma, polo menos de primeiras. De feito, isto está relacionado coa noción de concepto que se nomeou anteriormente.

É importante, xa que logo, ter tamén en conta que non todas as formas dunha lingua teñen, segundo o esquema do signo, un referente no mundo real, aínda que si teñan un obxecto, mesmo se ese obxecto está «baleiro». Así, por exemplo, aquelas palabras chamadas de significado gramatical, como as preposicións, non terían un referente obxecto real, senón que achegan información máis abstracta, máis conceptual. Do mesmo xeito, un pronome non tería un referente específico, senón que dependería do obxecto, entendido no sentido máis amplo, que teña como referente. Nese caso, o seu uso sería eminentemente pragmático.

Como se pode ver no esquema anterior, a unidade léxica tamén garda relacións con outros signos dentro da esfera lingüística:

pode ser interlexemática, é dicir, que se dá a nivel sintagmático, por exemplo, a estrutura dunha colocación; ou intralexemática, que se dá a un nivel paradigmático, como os casos de sinonimia ou hiponimia. Do mesmo xeito, existe unha interrelación entre ambas, inter e intralexemática, en tanto que as relacións entre palabras como unidades léxicas determinan a combinación sintagmática que se establece entre elas, tal como nun sintagma substantivo típico cun modificador adxectivo.

Por último, o signo pode gardar relacións extralexemáticas, é dicir, relacións con entidades que non pertencen á esfera da linguaxe pero que poden influír nela. Un caso sería a sociedade e unha manifestación, o fenómeno do tabú. Outro sería a propia realidade que se quere representar mediante o signo; sirva de exemplo o son dun animal ou un obxecto, sobre o que posteriormente se artellará o signo, como é o caso da onomatopea.

A respecto disto, e para a clasificación que nos ocupa, é importante ter moi clara a diferenza entre aqueles elementos que operan dende dentro da esfera lingüística e aqueles que o fan dende fóra, posto que este será o punto de partida da clasificación.

2.2. *Definición para unha clasificación*

Tendo en conta o modelo de Olostiak, podemos aproximarnos ao concepto de motivación lingüística como á razón pola cal os falantes dun sistema lingüístico establecen relacións entre un referente, é dicir, un obxecto, idea ou entidade, e a súa forma lingüística, o signo que se utiliza para representalo. Ademais, nalgúns casos, tamén se considera o significado que se lle atribúe a esa forma lingüística. Noutras palabras, a motivación lingüística sería unha sorte de causa que explica por que existe unha relación específica entre unha forma lingüística e o seu referente. Isto ocorre dentro dun proceso mental que media a relación entre o suxeito —o falante ou a persoa que percibe— e o mundo que o rodea —esfera extralingüística—, así

como entre este suxeito e outros seres humanos. Para comprendelo mellor, García Manga (2012) expón a seguinte idea:²

A esencia da linguaxe enténdese como mediadora e produto da interacción do suxeito co mundo, polo que a súa natureza está plenamente motivada pola estrutura do cerebro e as interaccións co mundo. A significación, entón, non procede da abstracción de propiedades obxectivas da realidade, senón da estruturación interna do cerebro, mais tampouco subxectivamente, posto que debe ser compartida por toda a comunidade de falantes para que sexa posible a comunicación. Non é posible unha relatividade absoluta da significación.

A motivación será, polo tanto e dende outro ángulo, esta noción que se opón á relatividade da significación. Para comprender este concepto é necesario ter en conta a idea de arbitrariedade do signo lingüístico, idea debullada xa por Saussure, segundo a cal o signo é principalmente e a priori arbitrario, é dicir, inmotivado e convencional. Non existe unha razón definitoria para a relación entre o significado e a forma. De feito, para o suízo, a motivación é unha sorte de caso extremo desa arbitrariedade, na que pode existir certa causalidade (Saussure 1945). Tamén é necesario salientar, tal e como apunta Furdík (2008), que Saussure presenta unha visión semasiolóxica do signo, é dicir, da forma ao contido, e non parece ter en conta a visión oposta, do contido á forma. Partindo disto, a forma específica dun signo, salvo casos moi particulares como as onomatopeas, dificilmente nos fará remitirnos directamente ao referente se non coñecemos o dito signo. Mais a linguaxe non funciona nunha soa dirección, senón que é multidireccional: a relación entre as partes constitutivas do signo dáse en varias direccións á vez; e tamén é multidimensional, en tanto que tamén existen relacións intrínsecas entre diferentes signos en todas as direccións. Un caso claro sería o da construción das nocións de home e de muller, na cal cada unha tende a construírse pola oposición coa outra. Ás veces, esa relación dáse incluso a nivel formal, como se pode ver no inglés *male*, forma base para o masculino, a partir da que se deriva *female*

2 Tradución ao galego do autor do artigo.

para o feminino. Este padrón lingüístico reflicte unha relación formal e estrutural entre os termos que vai máis aló da simple asignación dunha denominación.

Ademais, estas construcións binarias poden verse influenciadas por factores sociais, culturais e históricos que complican aínda máis a percepción dos signos como entidades fixas e independentes. A linguaxe reflicte e perpetúa visións e estruturas complexas da realidade, demostrando así a súa natureza multidimensional e multidireccional. Atendendo a esta visión complexa e interrelacionada dos signos, resulta complicado aceptar a teoría saussuriana do signo lingüístico, que o ve principalmente como arbitrario.

Seguindo esta liña de pensamento, estudosos máis modernos do concepto da motivación enténdena como unha gradación, é dicir, establecen que a relación entre forma e referente pode ser máis ou menos motivada ou, se se prefire, máis ou menos arbitraria dependendo de diversos factores. Así, en xeral, podemos dicir que moitas formas están máis ou menos motivadas e, en todo caso, a arbitrariedade como concepto absoluto non é algo habitual. Este é, por exemplo, o punto de vista de Lakoff (1987) ou o de Radden e Panther (2004). Daquela, a motivación é a razón, ás veces subxacente, que determina a relación entre as partes do signo lingüístico, principalmente referente e forma —significante—, sexa no grao que sexa.

Por outra banda, e tal e como apunta Furdík (2008), a motivación pode ser cambiante, dinámica. A motivación dunha forma pode desaparecer e unha forma pode perder unha motivación e adquirir outra, como ocorre nas remotivacións. Por exemplo, unha palabra pode ter unha motivación claramente onomatopeica, evolucionar foneticamente nunha forma que os seus falantes xa non recoñezan como tal e, posteriormente, por relacións paradigmáticas cunha realidade nova, adquirir unha nova motivación. Podemos ver de novo neste caso como esta motivación non só está relacionada co signo pola forma, senón tamén potencialmente co significado. O caso dos tabús ou das motivacións terminolóxicas apuntan nesta dirección. Un exemplo ilustrativo sería a palabra *bárbaro*. O vocábulo, procedente do grego, denominou nalgún momento, segundo Estrabón, aquelas persoas que non falaban grego e que, polo tanto,

producían un son difícil de comprender (RAE *s.v.* bárbaro). Co tempo, esa onomatopea pasou a designar pobos alleos ao propio, ou persoas cuns trazos determinados, en moitos casos relacionados con aspectos negativos como a inhumanidade ou a grosería. Con todo, seguramente os falantes modernos que empreguen este signo para denominar alguén groseiro non han percibir xa a súa motivación onomatopeica, posto que tanto esta coma a súa forma evolucionaron en estadios posteriores.

En relación ao anterior, merece unha atención especial o concepto de remotivación que, se ben se dá en certo sentido en moitos casos, como o da etimoloxía popular, cobra unha especial relevancia nas formas compostas e parasintéticas. Estas palabras fórmanse para designar unha realidade empregando elementos semánticos e léxicos que xa existen. Por exemplo, na forma *sapoconcho* os elementos *sapo* e *concho* forman un novo signo lingüístico que denomina un animal, que presenta certas similitudes cos elementos constituíntes *sapo* e *cuncha*. Neste caso poderíamos dicir que se trata dunha motivación composta, de dous elementos intralingüísticos: *sapo*, que sería unha criatura, e *cuncha*, que sería unha parte do corpo.

Cando determinamos a motivación dun elemento lingüístico, en moitos casos podemos seguir analizando a motivación de cada unha das partes, dado que cando é intralingüística non deixa de implicar unha remotivación de elementos xa existentes no sistema (intralingüísticos). Daquela, poderíamos enmarcar *sapo* dentro das motivacións extralingüísticas se asumimos a teoría que explica a dita forma como unha relación onomatopeica que se dá co son que fai o animal cando entra na auga, *sap! sep!*, ou semellante (Anders 2024). Non obstante, consideramos que, para efectos de análise, o correcto é ir por capas motivacionais. Isto é: no caso dunha motivación composta, o correcto sería ocuparse da motivación inmediata das partes que forman a dita forma composta: o novo signo, co seu significado correspondente. No caso de *sapoconcho*, con *sapo* e *concho*, atendendo á relación paradigmática do primeiro como forma e do segundo como parte do corpo. Posteriormente, poderíase realizar outra análise da motivación, por separado, das partes que o forman, co fin de chegar a motivacións máis primixenias, como a de *sapo* como motivación onomatopeica. Porén, esta análise motivacio-

nal non debería ser a de *sapoconcho*, senón a de *sapo*. Polo tanto, as motivacións e remotivacións implican estadios ou capas diferentes na evolución dos signos lingüísticos e, xa que logo, deben analizarse cada unha por separado, dado que, amais, a motivación dun elemento composto pode non ser a mesma que a do mesmo elemento illado. Teríamos, entón, motivacións en varios niveis.

O concepto de remotivación está intimamente relacionado coa función do signo lingüístico, que depende do lugar que este ocupa dentro do sistema sígnico, a maneira en que interactúa con outros signos e, igualmente, o seu papel no discurso. Polo tanto, cando xurda un novo obxecto non integrado no sistema de signos, ou unha variación funcional nunha parte deste, as propias motivacións poderían cambiar, dando lugar a procesos motivacionais ou remotivacionais.

3. Clasificación das motivacións

Tendo en conta as reflexións realizadas trataremos de facer unha proposta de clasificación das motivacións. Como xa indicamos, estas pódense clasificar segundo a súa orixe, en motivacións intralingüísticas —as que parten do interior do sistema lingüístico— e extralingüísticas —as que parten do exterior do sistema lingüístico—. Este segundo tipo ilustraríano as palabras onomatopéicas, que consistirían na imitación dun elemento sonoro que existe na realidade ou, seguindo o esquema de Olostiak, na esfera extralingüística, como elemento que garda co signo unha relación extralexemática. Un exemplo claro do primeiro tipo serían os termos parasintéticos, que xorden de combinar signos que xa existen na esfera da linguaxe e que serían remotivacións dunha forma que xa ten unha motivación no sistema. Este é un aspecto relevante, en tanto que, tradicionalmente, os estudos da motivación tratan o contido semántico lexemático cando, en realidade, unha parte moi importante deste contido procede doutros elementos morfolóxicos. Con todo, este traballo non seguirá analizando este feito, dado que rebordaría con moito o obxectivo básico desta clasificación, e polo tanto centrarase nos elementos léxicos.

Cadro 1. Cladificación das motivacións

3.1 Motivacións extralingüísticas

3.1.1. Representativas

3.1.1.1. Onomatopeicas

3.1.1.2. Ideofónicas

3.1.2. Expresivas

3.1.2.1. Inherentes

3.1.2.2. Contextuais

3.2. Motivacións intralingüísticas

3.2.1. Paradimáticas

3.2.1.1. Relación física

3.2.1.1.1. Cor

3.2.1.1.2. Forma

3.2.1.1.3. Material

3.2.1.1.4. Tacto

3.2.1.1.5. Olor

3.2.1.2. Relación emocional

3.2.1.3. Relación espacial

3.2.1.4. Relación de acción

3.2.1.4.1. Percepción

3.2.1.4.2. Movemento

3.2.1.4.3. Comunicación

3.2.1.4.4. Cognición

3.2.1.5. Relación temporal

3.2.1.6. Relación ambiental

3.2.1.7. Relación sistémica

3.2.1.8. Relación cultural

3.2.1.8.1. Eponimia

3.2.1.8.2. Pensamento máxico

3.2.1.8.3. Atribución máxica positiva

3.2.1.8.4. Atribución máxica negativa

3.2.1.9. Confusión

3.2.2. Terminolóxica

3.2.3. Etimoloxización popular

3.2.4. Transvasamento

3.2.5. Motivación hiperonímica

3.3. Motivación opaca

3.1. *Motivacións extralingüísticas*

Son aquelas nas que o elemento que determina a motivación do signo lingüístico procede da esfera extralingüística. Estes elementos poden ser denotativos e partir do exterior do falante, como o son emitido por algo, ou partir do propio falante e a súa actitude ante o mundo. Dentro das motivacións extralingüísticas podemos establecer os seguintes subgrupos:

3.1.1. **Representativas**

Son aquelas motivacións con orixe inmediata na evocación dun referente, que se toma como modelo ou paradigma, e que existe inmediatamente fóra do sistema lingüístico. Dentro das motivacións representativas podemos diferenciar as onomatopeicas das ideofónicas.

3.1.1.1. Onomatopeicas: son aquelas motivacións que teñen a orixe nun son que existe na realidade e que se intenta imitar. Serían exemplos disto a forma *sisear* ou o *tic-tac* dun reloxo.

Cómpre sinalar que, tal e como afirma Lyons (1977), a motivación onomatopeica presenta certa arbitrariedade, dado que cada sistema lingüístico reproduce esa relación dunha maneira particular, dependendo do seu sistema fonético ou morfolóxico ou dependendo das características — que poden presentar certas diferenzas— do referente real en cada territorio. Por exemplo, para expresar o son que emite a ra, o español interprétao como *croac*, mentres que o xaponés o interpreta como *kerō*. Ambas reproducen un son real único ou case único de xeito moi semellante, pero a adaptación fonética non é idéntica. Esta tipoloxía presenta, pois, un compoñente de certa arbitrariedade que, como base para outras motivacións, non se debe pasar por alto. Estas diferenzas poñen de manifesto que non existe unha forma absoluta de representar a realidade, e este feito relaciónase en certo modo coa cuestión da gradación da arbitrariedade.

3.1.1.2. Ideofónicas: son motivacións que teñen tamén a orixe nun son que existe na realidade, pero que, ao contrario das onomatopeicas, non se intenta imitar, senón que se establece unha asociación simbólica entre este e aspectos que se experimentan a través doutros sentidos. Un exemplo sería a expresión *estar chof*, que se asocia cunha sensación de tristeza, ou o verbo *chispear*, entendéndoo como algo visual, cando a orixe é claramente onomatopeica, e polo tanto auditiva.

3.1.2. Expresivas

Son aquelas motivacións resultado dunha relación entre as partes do signo lingüístico que manifestan a actitude do falante con respecto ao referente. Son especialmente relevantes aquelas nas que se dá un cambio morfolóxico para, precisamente, manifestar este cambio con respecto á relación considerada máis común, sirvan como exemplo diminutivos ou aumentativos.

A este respecto é necesario sinalar que, tal e como comenta Furdík (2008), a expresividade é dinámica e graduable. Por unha parte, é dinámica porque co tempo unha palabra pode ter un significado expresivo que posteriormente pode non percibirse como tal. Do mesmo xeito, a expresividade pode ser positiva ou negativa, ou máis ou menos intensa e, polo tanto, presenta graos. Por exemplo, un eufemismo sería máis ou menos positivo, e seguindo esta liña, un disfemismo, máis ou menos negativo.

Así mesmo, a este grupo pertencen os chamados tabús, que son aquelas motivacións resultado de atribuírle á forma unha calidade dependente das presións e normas da comunidade de falantes que a emprega (García Manga 2002). Por exemplo, *descanso* co significado de morte tería unha motivación expresiva eufemística.

Este tipo de motivación é especialmente relevante, en tanto que implica unha relación motivacional non só coa forma, como se ten tradicionalmente entendido o concepto de motivación lingüística, senón tamén co significado. Nestes casos, existe un referente e un significado, pero evítase empregar a forma que usualmente se lle asigna en favor doutra, pero que igualmente se comprende no ámbito comunicativo.

Considéranse extralingüísticas en tanto que é o falante ou a sociedade, elementos desta esfera, os que determinan a motivación, que polo tanto tamén é deste tipo.

Dentro desta categoría hai dous subtipos, que veñen determinados polo funcionamento interno da unidade do signo. Esta clasificación está parcialmente baseada nas tipoloxías establecidas por Furdík (2008) a este respecto, unificando as expresividades adherente e contextual, en tanto que para unha clasificación máis extensa, e tendo en conta que mesmo o autor admite que a noción contextual invade ata certo punto o campo da pragmática, máis aló da semántica, esta diferenciación non achegaría información especialmente relevante.

3.1.2.1. Inherentes: son aquelas formas nas que a expresividade vén dada por unha parte indivisible do signo. Daquela, morfoloxicamente, o signo lingüístico está composto por diversos elementos, algúns dos cales poden achegar información expresiva. Serían exemplos claros os aumentativos ou os diminutivos.

3.1.2.2. Contextuais: son aquelas formas nas que a expresividade vén dada ou ben polo contexto no que se usa a palabra, ou ben por outros signos que a acompañan. Serían exemplos unha gran parte dos tabús, ou as frases feitas, como *inverno*, co significado que ten na expresión *ter cara de inverno*.

3.2. Motivacións intralingüísticas

Son aquelas que teñen a súa orixe dentro de formas que xa existen no sistema lingüístico, sen facer distinción entre diferentes variantes ou familias lingüísticas. Isto débese a que a transmisión de signos entre variantes é constante, e unha análise que restrinxise estas motivacións deixaría fóra gran parte delas. Por exemplo, unha palabra procedente do grego podería ter unha motivación que chegase ao galego e, unha vez dentro do idioma, remotivarse ou non. Estas motivacións están ligadas aos trazos semánticos e á relación do signo con outros signos e coas súas partes, máis que ao feito de proceder ou non doutras variantes lingüísticas.

Dentro desta categoría existirían varios subgrupos que se expoñen a continuación:

3.2.1. Paradigmáticas

Son aquelas motivacións que teñen a súa orixe na coincidencia ou relación que se dá entre dous elementos ou referentes, un deles existente dentro do sistema lingüístico e outro non, con respecto aos seus semas. A dita relación será, entón, a que motive o uso da forma empregada nun dos referentes, con maior ou menor variación, para nomear o outro. Esta relación pode ser de varios tipos: sinecdótica, metafórica etc.

A diferenza con respecto á motivación representativa é que o signo non toma a forma da esfera extralingüística, non pertence á realidade existente fóra do sistema lingüístico, senón que toma como base un signo que xa existe na esfera intralingüística para designar algo novo. A maior parte das motivacións son deste tipo.

Por outra banda, diferéncianse das representativas expresivas porque estas teñen, como punto de partida para a produción do signo, non o propio signo e a súa significación, senón unha actitude primaria do falante que modifica o dito signo para darlle unha significación particular, e polo tanto esta actitude sería un elemento extralingüístico.

Tendo en conta todo o anterior, podemos afirmar que a relación paradigmática define o tipo de ilación que se establece entre os dous referentes e os elementos hipersémicos asociados a eles. O proceso lingüístico é o seguinte: no sistema existe un signo, cun referente, unha forma, un significado e uns semas asociados. Posteriormente requírese unha denominación para un novo referente ou concepto, o cal comparte semas con aquel signo que xa existe e, polo tanto, o falante establece unha relación paradigmática, é dicir, establece unha relación de semas entre un e outro elemento, e, finalmente, emprega a forma do primeiro signo para o segundo, sexa con variación ou sen ela.

Poñamos algúns exemplos: se tomamos o signo *peixe martelo*, e especificamente a parte *martelo*, podemos afirmar que a ilación que se establece entre os signos *peixe martelo* e *martelo* por separado é, como relación paradigmática, a súa descrición física, nomeadamente

a súa forma. Outro caso semellante sería o de *azul turquesa*: neste caso sería, de novo, unha descrición física, mais non coa forma, senón coa cor. Porén, o elemento referencial sería en ambos os casos do mesmo tipo, un obxecto, no primeiro caso unha ferramenta, no segundo unha xema, dos cales se toman trazos diferentes —forma e cor—. Un último caso máis sinxelo sería *rotonda*, que toma o seu nome da forma que ten o elemento urbanístico. Polo tanto, o elemento referencial sería aquel obxecto do que se extraen semas e co que se establecen relacións. Cómpre dicir que se entende obxecto como calquera elemento sobre o que o falante, como axente cognitivo, opera ao empregar o sistema lingüístico. Por conseguinte, obxecto abrangería dende o animal vaca, o pronome vós, a idea de carraxe ou o falante mesmo.

Esta relación paradigmática pode relacionarse cun elemento referencial, que se toma como base para a ilación, de formas diversas. Por exemplo, un mesmo referente, como un animal, pode construírse mediante dous signos lingüísticos diferentes, usados por comunidades que incluso empregan a mesma lingua, pero á vez ter, nas súas formas, relacións motivacionais diferentes. Tomemos como exemplo dúas denominacións en galego do animal *Oriolus*: *ouriol* e *papafigos*. Para a primeira, a motivación estaría determinada pola súa plumaxe en parte do corpo, polo que a relación se establecería cunha realidade física, a cor amarela do ouro. Porén, a segunda denominación toma outra diferente: a dunha acción que realiza e que se observa de forma transparente na segunda denominación. Teríamos, entón, unha mesma realidade, un animal, motivado segundo relacións diferentes. Isto acontece porque o novo elemento, o novo referente que se busca denominar, ten uns trazos ou semas compartidos con outros signos que xa existen no sistema lingüístico e, polo tanto, os falantes deciden derivar destes signos con esquemas denominativos diferentes.

Nesta mesma dirección, un signo pode ter motivacións múltiples que funcionen a distintos niveis, segundo os semas que se tomen en consideración. Por exemplo, *peixe globo*, en relación ao compoñente globo, ten unha relación motivacional tanto física, e nomeadamente coa forma, coma de acción, en tanto que os semas que o definen son tanto a súa forma redonda, coma o feito de que se

inche e desinche. Como se dicía máis atrás, a motivación é multidimensional, e neste exemplo vese claramente. Esta natureza multidimensional e multidireccional da motivación lingüística implica que calquera intento de clasificación tende irremisiblemente a presentar unha visión parcial ou, se se prefire, limitada, e é un aspecto que cómpre ter en conta á hora de usala.

Así, por unha banda, a relación motivacional é un tipo de conexión que se establece entre os semas que se toman en consideración —trazos físicos, culturais, temporais etc.— e que definen a relación paradigmática. Pola outra, os elementos referenciais serían a abstracción, o concepto do referente sobre os que se establece a dita relación. Ambos os elementos son o que os falantes teñen en conta ao crear un novo signo mediante un proceso de motivación paradigmática.

A continuación presentamos unha clasificación das relacións motivacionais paradigmáticas:

3.2.1.1. Relación física: a relación paradigmática establécese coa natureza material do elemento referencial. Hai que ter en conta que este tipo de relación paradigmática se pode dar de moitos modos diferentes, sempre que se establezan con características físicas. Dentro desta podemos considerar:

3.2.1.1.1. Cor: a relación paradigmática física establece como trazo compartido a cor. Exemplos: *paporrubio*, *verderolo*.

3.2.1.1.2. Forma: a relación paradigmática física establece como trazo compartido a forma: Exemplos: *peixe martelo*, *arco da vella*.

3.2.1.1.3. Material: a relación paradigmática establece como trazo compartido o material que constitúe os elementos. Exemplos: *lata*, con sentido de bote, ou *ferralla*.

3.2.1.1.4. Tacto: a relación paradigmática establece como trazo compartido toda característica táctil, nun sentido amplo. Dentro desta inclúense a súa dureza, suavidade ou temperatura, entre outros. Exemplos: *ollomol*, *neveira*. No caso de *neveira* teríamos en conta o sema de *neve* que se refire á temperatura fría, que o humano percibe a través dese sentido, o tacto.

3.2.1.1.5. Olor: a relación paradigmática establece como trazo compartido o compoñente olfactivo, codificado semanticamente, existente entre os elementos. Exemplos: *peido de lobo*, *persevello*, ou *herba fedorenta*.

3.2.1.2. Relación emocional: a relación paradigmática establécese con respecto a un elemento referencial que, amais de ter un compoñente denotativo, expresa un estado ou unha situación emocional do suxeito ou obxecto, que non do emisor, necesariamente, como sería o caso das extralingüísticas expresivas. Nesa motivación, o cambio no signo vén motivado principalmente por elementos de fóra do sistema, como normas sociais, tabús etc. Pola contra, nesta relación motivacional intralingüística, a marca de expresividade forma parte de xeito intrínseco do signo.

Por exemplo, verbos como *rir* ou *chorar* non só describen as accións físicas correspondentes, senón que tamén levan implícita unha carga emocional: *rir* asóciase coa felicidade ou a diversión, mentres que *chorar* se asocia coa tristeza ou a dor. Cada unha delas leva asociada un trazo semántico positivo ou negativo. Este tipo de relación forma parte esencial do signo e non está determinada necesariamente por elementos externos. Outro exemplo sería *xubilación*, que implica un sema positivo relacionado coa alegría.

3.2.1.3. Relación espacial: a relación paradigmática establécese con respecto a un elemento referencial pertencente aos conceptos espaciais. Exemplos: *fondear* ou *baixo*, nunha peza de roupa.

3.2.1.4. Relación de acción: a relación paradigmática establécese con respecto a un elemento referencial entendido como acción, actividade ou feito, que deben ser denotativos, é dicir, esta división non inclúe usos expresivos.

3.2.1.4.1. Percepción: a relación paradigmática establécese con accións relacionadas coa percepción a través dos diferentes sentidos. Exemplo: *vidente*.

3.2.1.4.2. Movemento: a relación paradigmática establécese con accións relacionadas co desprazamento físico. Exemplos: *serpe* ou *saltón*.

3.2.1.4.3. Comunicación: a relación paradigmática establécese con accións que se utilizan para describir a transmisión de información. Exemplo: *escritorio*.

3.2.1.4.4. Cognición: a relación paradigmática establécese con trazos referentes a procesos ou estados mentais, ou que expresan actividades intelectuais. Exemplo: *ataíño*, outra das denominacións do gabián, que fai referencia á súa astucia.

3.2.1.5. Relación temporal: a relación paradigmática establécese con respecto a un elemento referencial pertencente ao sistema temporal. Exemplos: *Entroido* ou *tardo*.

3.2.1.6. Relación ambiental: a relación establécese con respecto a un elemento referencial que constitúe unha condición do medio na que o novo signo existe. Exemplos: os paxaros denominados *carballeda* ou *augarón*.

3.2.1.7. Relación sistémica: a relación establécese con respecto á combinación de elementos abstractos e as relacións que existen ou poden existir entre eles. Exemplo: *triángulo* (amoroso), onde a relación paradigmática se basea nunha estrutura conceptual de tres elementos interconectados.

3.2.1.8. Relación cultural: a relación establécese con respecto a un elemento referencial que existe dentro do ámbito dos coñecementos, crenzas ou costumes sociais.

3.2.1.8.1. Eponimia: a relación consiste en establecer unha correlación entre un nome propio e un novo elemento co que garda algunha relación, xa sexa por unha persoa, un lugar, unha obra etc. Exemplos: *xoaniña*, *vatio*, *xullo*.

3.2.1.8.2. Pensamento máxico: a relación consiste en establecer unha correlación deliberada entre referentes baseada en supostos falsos ou non xustificadas. Dito doutro xeito, esta relación basease en atribuír un efecto ou unha calidade sen que exista unha relación de causa-efecto. Cómpre destacar que

só designa unha relación neutra, é dicir, non existe necesariamente nin atribución positiva nin negativa, polo menos claramente. Exemplo: *meiga (vagalume)*.

3.2.1.8.3. Atribución máxica positiva: a relación consiste en establecer unha correlación entre un elemento, natural ou sobrenatural, e un efecto ou consecuencia máxica que resulta beneficiosa ou proveitosa. Sería máxico porque non existe unha relación causa-efecto inmediata demostrable. Aquí inclúense os eufemismos apotropaicos pese a que en moitos casos consisten en formas con diminutivo ou aumentativo eufemístico, posto que o que prima é a crenza de que estas formas axudarán a evitar o mal ou propiciar o ben. Exemplos: *donicela, herba de San Xoán (verxebán)*.

3.2.1.8.4. Atribución máxica negativa: a relación consiste en establecer unha correlación entre un elemento, natural ou sobrenatural, e un efecto ou consecuencia máxica que resulta negativa ou daniña. Igual que a categoría anterior, sería máxico porque non existe unha relación causa-efecto inmediata demostrable. É o caso contrario á atribución máxica positiva. Exemplo: *herba do inferno, cabaliño do demo*.

3.2.1.9. Confusión: a relación paradigmática establécese cun elemento referencial co que garda algún tipo de relación, sexa cal sexa, mais de xeito erróneo. A confusión dáse, entón, entre un significado e unha forma que non é a que comunmente lle corresponde. Serían exemplos aquelas que usan un nome de animal incorrectamente, como denominar unha variante de *curuxa* como *moucho* etc.

Outros tipos de motivación intralingüística son:

3.2.2. Terminolóxica

É aquela motivación determinada especificamente polas necesidades e criterios propios da linguaxe especializada. Neste sentido, cómpre dicir que a motivación terminolóxica é aplicable a aquelas formas propias deste tipo particular de variante lingüística, en tanto que os seus signos se conciben como conceptos creados ex professo para o seu uso en campos especializados e responden a ordes,

clasificacións e relacións destes campos atendendo a criterios xeralmente científico-técnicos (García Manga 2012). Polo tanto, o termo especializado activa un valor sógnico propio dun dominio especializado nunhas condicións específicas. No aspecto motivacional, a terminoloxica sería un valor ou unha variedade propia que se dá nunha situación comunicativa específica.

Pese a isto, tamén existe a posibilidade, tal e como sinala Furdík (2008), de que o referente cambie, por exemplo porque a investigación avance e, polo tanto, o obxecto dese referente se reformule para adaptarse dun mellor xeito á súa realidade. Neste caso, a forma e o significado quedarían desprovistos dun referente ou, se se prefire, o referente e o significado quedarían obsoletos.

Con todo, é preciso mencionar que, nalgúns casos, os signos poden ser dun campo de especialidade, mais non do ámbito científico-técnico. A relación pragmática que se dá entre a forma e o uso determinará a natureza do signo. Neste sentido, Irina Kostina (2010) afirma:

Noutras palabras, os termos ao formar parte dun sistema e ao cumprir funcións específicas nun texto posúen a propiedade de sistematicidade semántica e sintáctica, que se converte nunha das propiedades principais das unidades terminolóxicas, mentres que a sistematicidade formal se converte nunha propiedade secundaria.³

Tendo en conta o anterior, esta motivación non ten por que ser necesariamente paradigmática e, polo tanto, non está incluída dentro desta categoría intralingüística.

3.2.3. Etimoloxización popular

É o proceso polo cal os falantes dunha lingua reelaboran a motivación dun signo lingüístico, a priori de xeito erróneo. Case sempre se debe ao descoñecemento da etimoloxía ou da motivación do signo, o que resulta nunha invención deste xeralmente por inferencia dalgún trazo dos seus compoñentes con outros cos que, en realidade,

3 Tradución ao galego do autor.

non garda unha relación semántica (Veny 1991). Amais, decote implica unha adaptación paronímica para darlle sentido á dita relación. Un exemplo sería *miniatura*, onde os falantes tenden a asumir, polo seu significado, que ten unha relación co prefixo *mini*, cando a realidade é que procede dun tipo de pintura italiana de pequeno tamaño na que se usaba o minio, e de aí esa palabra. Outro caso con adaptación é *ideosincrasia*, deformación común de *idiosincrasia* por asimilación entre *idea* e o seu significado.

3.2.4. Transvasamento

É o proceso polo cal un signo adquire unha carga semántica pola influencia doutro que existe noutro sistema ou variante lingüística. O proceso sería o seguinte: un signo inicial nunha lingua ou sistema de orixe ten unha forma e uns trazos semánticos determinados. Noutro sistema ou variante existe outro signo, cunha forma diferente pero cuns trazos semánticos idénticos ou moi semellantes aos do primeiro sistema ou variante. Posteriormente, o signo inicial adquire uns trazos semánticos novos, feito que provoca que o outro, noutro sistema, adquira tamén esa nova carga semántica.

Poñamos un exemplo: no inglés existe o termo *summit*, que presenta un significado físico, que describe o lugar máis alto dun terreo. Do mesmo xeito, no galego existe o termo *cumio*, que describe a mesma realidade. Posteriormente *summit* adquiriu unha nova significación de reunión de persoas de responsabilidade. Pois ben, por este proceso de transvasamento, o signo *cumio*, por contacto co sistema sónico inglés, adquiriu esa nova carga semántica e designa tamén este tipo de reunións. Polo tanto, *cumio*, en forma e en significado, terá, no que respecta á motivación da significación de *reunión*, unha motivación derivada da asociación que existe entre este signo e outro doutro sistema ou variante. Neste sentido, faise evidente que este tipo de motivación se dá principalmente en procesos de tradución e semellantes. En xeral, mesmo se podería dicir que é un fenómeno que xoga un papel principal en procesos de mediación lingüística. Outro exemplo sería o signo *rato*, que no ámbito tecnolóxico adoptou a extensión semántica que se deu en inglés para *mouse*.

3.2.5. Motivación hiperonímica

É un tipo de motivación que se dá principalmente en signos con formas compostas. Un dos elementos, en moitos casos o primeiro, é simplemente o hiperónimo do signo referente que se quere nomear. Daquela, non se toman semas parciais doutro signo xa existente para remotivalos nun novo co que garda algún tipo de relación, senón que se toma un signo e a súa forma, que xa existen no sistema, para encadrar, dentro do sistema conceptual da lingua, na nova realidade. É moi común en nomes de animais e de plantas. Por exemplo, nos signos *becho que alumea*, ou *escaravello peloteiro*, habería un signo composto por dous elementos, un primeiro que actúa como determinante da categoría que o novo referente ocupa dentro do sistema, e un segundo que o distingue dentro dese grupo.

Polo tanto, este tipo de motivación sempre debe ir con outra, posto que a relación hiperonímica, por si mesma, non é unha motivación, senón unha parte que completa a significación dun novo signo.

3.3. Motivación opaca

Existe un tipo de motivación que non é nin intra nin extralingüística: a motivación opaca ou descoñecida. Poderíase afirmar que as motivacións evolucionan en distintos estadios: dende un inicial, como poderían ser aquelas onomatopeicas, ata outros máis tardíos dentro do propio sistema, como poderían ser as paradigmáticas. Neste sentido, en moitos casos, non ha ser posible establecer unha motivación clara para un signo, ben porque o punto inicial é descoñecido, ben porque se deu un proceso intermedio sobre o que non temos información.

4. Conclusión

Esta exploración do concepto de motivación lingüística ofrece unha perspectiva sistemática sobre as complexas relacións que existen entre os signos lingüísticos, os seus significados e a realidade extralingüística que representan, coa finalidade de delimitar varias

subcategorías que proporcionen un marco estruturado para a súa comprensión e aplicación.

Con todo, como xa se recoñeceu, a natureza multidimensional e multidireccional da motivación lingüística convértea nun fenómeno complexo que desafia unha categorización sinxela. Este sistema de clasificación, aínda que ofrece ideas interesantes, presenta inevitablemente unha visión limitada. As futuras investigacións nesta área deberían intentar refinar e ampliar este marco, incorporando perspectivas de campos relacionados como a neurolingüística ou a socioloxía. Ademais, a aplicación práctica deste sistema de clasificación en áreas como a cartografía motivacional e o ensino de idiomas merece unha investigación máis profunda.

En última instancia, o estudo da motivación non só melloira a nosa comprensión sobre o xeito en que se artella a linguaxe, senón que tamén achega luz sobre os procesos cognitivos e os factores socioculturais que moldean a nosa realidade ao completo. Os posibles traballos posteriores poderían tomar este artigo como base para profundar no noso coñecemento sobre a complexa interacción existente entre a linguaxe, o pensamento e o mundo que nos rodea.

Referencias bibliográficas

- Alinei, Mario (1997). Principi di teoria motivazionale (iconimia) e di lessicologia motivazionale (iconomastica). En: Luisa Mucicante e Tullio Telmon, eds. *Lessicologia e lessicografia: Atti del XX Convegno della SIG (Chieti-Pescara, 12-14 ottobre 1995)*. Roma: Il Calamo, 9-36.
- Anders, Valentín (2024). Sapo. *Etimologías de Chile - Diccionario Que Explica el Origen de las Palabras*. Disponible en <https://etimologias.dechile.net/?sapo>
- Furdík, Juraj (2008). *Teória motivácie v lexikálnej zásobe*. Košice: Vydavateľstvo LG.
- García Manga, M.^a del Carmen (2002). La motivación lingüística: propuesta de clasificación. *Res Diachronicae*. 1, 159-168. Disponible en https://resdi.net/wp-content/uploads/2013/12/volumen-1-16_garcia_manga.pdf

- García Manga, M.^a del Carmen (2012). Aproximación discursiva y cognitiva a la motivación por etimologización. *Pragmalinguística*. 20, 120-148. <http://dx.doi.org/10.25267/Pragmalinguistica.2012.i20.05>
- Goddard, Cliff (2012). Semantic primes, semantic molecules, semantic templates: Key concepts in the NSM approach to lexical typology. *Linguistics*. 50 (3), 711-743. <https://doi.org/10.1515/ling-2012-0022>
- Kostina, Irina (2010). *La variación conceptual de los términos en el discurso especializado*. Tese de doutoramento. Universitat Pompeu Fabra. Disponible en <http://www.tdx.cat/TDX-0408110-143555>
- Lakoff, George (1987). *Women, fire, and dangerous things. What Categories Reveal about the Mind*. Chicago: University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226471013.001.0001>
- Lyons, John (1977). *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ogden, Charles K., e Richards, Ivor A. (1923). *The Meaning of Meaning. A Study of the Influence of Language upon Thought and of the Science of Symbolism*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Olostiak, Martin (2019). Theory of lexical motivation in Slovak lexicology. *SKASE Journal of Theoretical Linguistics*. 16 (3). Disponible en <https://link.gale.com/apps/doc/A610679289/AONE?>
- Radden, Günter e Panther, Klaus-Uwe (2004). Introduction: Reflections on motivation. En: *Studies in linguistic motivation*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 1-46.
- Real Academia Española (2014). *Diccionario de la lengua española*. 23^a ed. [v. 27.7 on line]. Disponible en <https://dle.rae.es>
- Saussure, Ferdinand (1945). *Curso de lingüística general*. Buenos Aires: Editorial Losada.
- Veny, Joan (1991). Cap a una tipologia de l'etimologia popular. En: *Mots d'ahir i mots d'avui*. Barcelona: Empúries, 71-95.